

A „szeretetteljes köszönet”

Csorba Jánosnak, Budapest 1945 utáni első polgármesterének története

Csorba János Budapest második világháború utáni első polgármestere volt. Csupán szűk négy hónapig állt a főváros élén, de ez az időszak a feladatok súlya és bonyolultsága miatt sokkal hosszabbnak tűnik. Az ideiglenes törvényhatósági bizottság 1945. május 16-i alakuló ülésén a bizottság elnöke, a Szociáldemokrata Párt főtitkára, Szakasits Árpád elismerő méltatással, lelkes éljenzés és taps közepette a következő szavakkal búcsúztatta Csorbát: *„A romok városában lett ő a polgármester. Még az ágyúk dörögtek, aknák robbantak, bombák sziszegtek, amikor elfoglalta helyét a polgármesteri székben, és az iszonyat járt szennybe merült romok között s döghalál árnyékában feküdt ájultan és tehetetlenül ez a szerencsétlen város. Ennek négy hónapja. És hitte-e valaki, hogy ilyen gyorsan talpra áll ez a város? Mert talpra állott. Életereje visszatért, utcái tiszták, az összezúzott síneken szalad a villamos, és esténként egyre több ablakból árad ki a villanyfény, és egyre több ívlámpa gyullad fel az utcán. Él, lélegzik ez az összetört város, és már kibontakoztak erői, hogy véghezvigyék az újjászületés csodáját. Csorba János neve ettől a négy hónaptól, a felemelkedés, a megtisztulás, az erőre kapás, a lendület és az emberfeletti erőfeszítés eme négy hónapjától nem választható el. Önmagunkat tiszteljük meg vele, ha az egész város nevében őszinte és szeretetteljes köszönetet mondunk Csorba János polgármesternek önzetlen és nagyszerű újjáteremtő munkájáért, és együtt kiáltjuk Budapest népével: Éljen sokáig Csorba János!”¹*

Ez a „szeretetteljes köszönet” mindössze hat évig tartott. 1951. június 8-án hozták meg a Belügyminisztérium 04815. számú véghatározatát, amelyben Csorba Jánost Budapest területéről kitiltották, és lakhelyéül a Békés megyei Dévaványát jelölték ki.² Csorba a véghatározat ellen többször is fellebbezett, de kérését mindig elutasították.³

Jelen tanulmánnyal az a céлом, hogy bemutassam, honnan indult és hogyan ívelt az egykor köztiszteletben álló politikus pályája, milyen érdemeket szerzett a fővárosiak életének ostrom utáni újrakezdésében. Továbbá arra keresem a választ: vajon ezen érdemek ellenére hogyan kerülhetett fel Csorba János a kitelepítettek listájára, és miért volt ennyire elutasító vele szemben a proletárdiktatúra, hogy még a másik településre történő átköltözéséhez sem járultak hozzá. Végezetül szeretném megismertetni az olvasót az egykori polgármester kitelepítésének lesújtó történetével.⁴

Pályái

Csorba János 1897. augusztus 9-én született Makón egy parasztcsalád tizenegyedik gyermekeként, testvéreivel heten maradtak életben. A család 26 holdnyi földön gazdálkodott, és csak a legkisebb fiút, Jánost taníttatta, aki szülővárosában érettségizett, 1914 és 1918 között a 46. gyalogezred katonája volt, és tartalékos hadnagyként szerelt le. 1919-ben a budapesti Királyi József Műegyetemre iratkozott be. Szülei azonban nem tudták anyagilag megfelelően támogatni, és saját bevallása szerint a matematikával is hadilábon állt. Így otthagyta az egyetemet, rövid ideig villanszerelőként, illetve lakatosként állt munkába a fővárosban. Miután 1920 tavaszán véget ért Makó román megszállása, azzal tért vissza szülővárosába, hogy még nem tudja, milyen tanulmányokat szeretne folytatni.⁵ Három évig otthon, a családi kisbirtokon gazdálkodott, ezután úgy döntött, hogy beiratkozik a szegedi Ferenc József Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. 1928-ban szerzett jogi doktorátust, majd Könyves-Kolonics József, a köztiszteletben álló makói ellenzéki ügyvéd⁶ irodájában kezdte pályáját. Közben a helyi lapokba cikkeket írt a szegény ember csendőrök általi megaláztatásáról; a parasztság sorsa foglalkoztatta. 1929-ben belépett a Függetlenségi és 48-as Kossuth Pártba, majd a Független Kisgazdapárt 1930. októberi, Békés

községben történt zászlóbontása után Csorba a párt makói és Csanád vármegyei szervezője, majd makói vezetője és a párt országos választmányának a tagja lett. Feltétlen támogatója volt az FKGP elnökének, a szintén makói születésű Eckhardt Tibornak.⁷ Makón ez idő tájt nagyon mozgalmas volt a politikai közélet. Csorba egyik politikai ellenfele Erdei Ferenc, a Kossuth Párt makói szervezetének radikális politikusa volt.⁸ Azonban ez nem akadályozta meg őket, illetve a makói demokratikus erőket abban, hogy az 1930-as évek közepén összefogjanak – Erdei mellett ebben jelentős része volt Csorba Jánosnak is. Ennek következtében a makói szociáldemokraták, kisgazdák és Kossuth-pártiak 1937 tavaszán közösen támogatták a Márciusi Front országos programját. 1937-ben Csorba felelős kiadója volt a kisgazdapárt helyi napilapjának, a *Makói Független Újságnak*, majd ennek betiltása után a párt vármegyei lapjának, a *Délvidéki Független Hírlapnak*, amelyet 1939 augusztusától adott ki. Hogy ezek a lapok megjelenhessenek, saját költségén vett egy kis nyomdát, amely majd a kitelepítésre ürügyként fog szolgálni évekkel később: Csorbára rásütik a „volt nyomdatulajdonos” bélyeget.

Az 1939. évi országgyűlési választásokon az FKGP Csanád vármegyei listáján – Eckhardt Tibor mögött – a 2. helyen Csorba szerepelt, de akkor csak a listavezető került be a parlamentbe. 1941-ben Eckhardt az Amerikai Egyesült Államokba távozott, így képviselői helyét Csorba foglalta el – akkor már Csanád, Arad és Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegye kisgazdapárti képviselőjeként. Eckhardt után a párt vezetését egy intézőbizottság vette át, amelynek tagja volt Bajcsy-Zsilinszky Endre is,⁹ akivel Csorba szintén jó kapcsolatokat alakított ki. 1943. november 26-án az Országgyűlés Képviselőházának ülésén Bajcsy-Zsilinszky a kormány politikáját támadva az ország háborúból való kilépését követelte.¹⁰ Az ülés szünetében vitára került sor a Ház folyosóján, a nyilas képviselők támadták Bajcsy-Zsilinszkyt, akit Csorba heves szópárbajban védelmezett. Ezért a nyilasok Csorba ellen hazaárulás címén összeférhetetlenségi bejelentést tettek, és kérték az országgyűlést, hogy Csorbát fosszák meg mandátumától. Az ellene megindult eljárást Bajcsy-Zsilinszky közbenjárására sikerült elodáznia. Végül a nyilas csonka országgyűlés 1945. március 9-i soproni ülésén jelentettek be összeférhetetlenséget Csorba ellen olyan jeles politikusokkal együtt, mint Kéthly Anna, Tildy Zoltán és Nagy Ferenc.¹¹

1944. március 19. után Csorba illegalitásba kényszerült, bujkálnia kellett; befogadói között ott találjuk többek között Kovács Margit keramikust. Az illegalitás szabályaira Feri Sándor ügyvéd oktatta ki, akit az FKGP polgári tagozatából ismert, de akkor már illegális kommunista volt. Csorba jó tanítványnak bizonyult, külsejét megváltoztatta, szakállt növesztett, bottal, bicegve járt. 1944 szeptemberében ideiglenesen feladta az illegalitást: aktívan részt vett a képviselőháznak azon az ülésén, amelyen Lakatos Géza kormánya a parlamentben bemutatkozott, háborúellenes felszólalása nagy visszhangot keltett.¹²

Bajcsy-Zsilinszky révén bekerült a nemzeti ellenállási mozgalomba, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában Bajcsy-Zsilinszky helyettese volt. 1944. november 22-én csak egy szerencsés véletlen folytán kerülte el a dr. Tartsay Vilmos lakásán letartóztatottak tragikus sorsát. Azon az estén éppen Bajcsy-Zsilinszkyvel tárgyalt annak Fűvész-kerti rejtékhelyén, megbeszéléseik elhúzódtak, és így Csorba lekéste a Tartsayékkal megbeszélte találkozót az Opera Kávéházban. A társaság Tartsayék Andrassy úti lakására ment, ahol a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék emberai támadtak rájuk, tűzharcban kettőjüket megölték, a többieket pedig elfogták. Csorba a késése miatt felhívta Tartsay lakását, de gyanút fogott, és nem ment utánuk, így menekült meg a letartóztatástól. Csapó József álnéven egy Múzeum körúti lakásban vészelt át az ostromot.

1945. január 18-án, ahogy Pest ostroma véget ért, Csorba azonnal a Tisza Kálmán térre (később Köztársaság, ma II. János Pál pápa tér) sietett, mivel eljutott hozzá a hír, hogy itt gyülekeznek azok, akik tenni szeretnének valamit a városért. Itt, mint kiderült, a Magyar Kommunista Párt rendezkedett be, maga köré gyűjtve mindenkit, aki részt akart

vállalni az élet háború utáni megindításában. Csorba „illetékest” keresett, ekkor mindjárt a kommunista párti Vas Zoltánhoz irányították, aki nemrég érkezett Debrecenből az Ideiglenes Nemzeti Kormány felhatalmazásával. Vas Zoltán a következő szavakkal fogadta Csorbát: *„Te vagy tehát Csorba doktor? Téged kellett megkeresnem! Megegyedtünk Debrecenben, ha feltalálható vagy, te leszel Budapest polgármestere.”* Csorba szabadkozott, nem akart vidékiként ilyen felelős tisztséget viselni a fővárosban, de Vas győzködte: az antifasiszta ellenállás sem volt a kenyere korábban, mégis megállta a helyét.¹³

Másnap, január 19-én a koalíciós pártok Pesten fellelhető képviselőiből megalakult Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) felkérésére végül is elvállalta a tisztséget, abban reménykedve, hogy éppen vidéki kapcsolatai révén élelmiszert tud szerezni az éhező lakosságnak. A BNB felkérésének nagy jelentősége volt, mert a fővárosban ez volt az egyetlen testületi szerv, amely a közigazgatás élére került. A BNB a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervezeteként alakult, koalíciós volta miatt az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezésének megfelelően fő feladata az lett, hogy újjászervezze a régi közigazgatási apparátust, és öröködjön annak demokratikus szellemiségén. Budapesten az ideiglenes törvényhatósági bizottság felállítására 1945. május 16-án került sor, addig a BNB gyakorolta mindazokat a jogokat, amelyekkel a főváros régi testületi szerve rendelkezett korábban, sőt sok kérdésben még a kormány hatáskörét is átvette, mivel az csak április 11-én költözött fel Budapestre. Csorba tehát ilyen rendkívüli helyzetben, rendkívüli felhatalmazással és körülmények között lett Budapest polgármestere, működése éppen a BNB-nek a hőskorára esett, és amikor a BNB átadta a hatalmat az ideiglenes törvényhatósági bizottságnak, akkor járt le Csorba megbízatása is. Csorba hivatali ideje alatt önmagát függetlennek tartotta, nem tett esküt a BNB előtt (Budapest kommunista rendőrfőkapitánya, Sólyom László letette), és ragaszkodott ahhoz is, hogy a különféle fővárosi ünnepeken mindig ő mondja a beszédet.

Bár a polgármesteri kinevezését a szovjet városparancsnokság megerősítette, a Polgármesteri Hivatalt Csorba mégsem tudta birtokba venni, mert a Központi Városháza épülete éppen lángokban állt még január 20. körül (a mai Károly körúton). Ezért az új városvezetés néhány napra ideiglenesen a Fővárosi Vízművek Kecskeméti utcai székházában kapott egy helyiséget. A hivatal munkatársai meglepődtek, hogy milyen idős, betegnek tűnő, bottal sántikáló polgármestert kapott a város, mivel Csorba úgy megszokta az illegalitásban elváltoztatott külsejét, hogy teljesen elfeledkezett visszaváltozni. Környezete igen meglepődött, amikor fehér szakállát leborotválva, bot nélkül jelent meg a hivatalban az akkor 48 éves polgármester.

Polgármesterként Budapestért

Most pedig vizsgáljuk meg azt az *„önzetlen és nagyszerű újjáteremtő”* munkát, amelyet Szakasits Árpád 1945 áprilisában méltatott. Az ostrom után romba dőlt házak, Dunába szakadt hidak, az utcákon temetetlen emberi és állati tetemek, megrongálódott közműhálózat, megbénult közlekedés jellemezte Budapestet. A férfilakosság megfogyatkozott, minden ezer férfira 1498 nő jutott, a 20 és 50 év közötti korosztályok jelentős része vagy a fronton volt, vagy hadifogságban. A gyermekhalandóság mértéke a békeévek három és félszeresére nőtt.

Az új városvezetés a polgármester által jegyzett rendeletekkel igyekezett a lakosság tudomására hozni a legfontosabb teendőket, vagyis mit kell tenni azért, hogy a városban ismét élni lehessen.¹⁴ Mivel nem működött a rádió, az embereket falragaszokon és a *Szabadság* című napilapon keresztül tájékoztatták, amely január 21-től jelent meg Darvas József, Kállai Gyula és Zilahy Lajos szerkesztésében. Majd a február 16-tól megjelenő *Fővárosi Közlöny* segítette a Városháza rendeleteinek terjesztését. A január 23-án közzétett első polgármesteri rendeletek a törmelékek eltakarítására, a holttestek eltemetésére, az állati tetemek elföldelésére, az üvegtörmelékek összegyűjtésére (mivel nyersanyagként újra felhasználták), a háztetők kijavítására, a nyilas falragaszok

eltávolítására szólítottak fel. Mindehhez Csorba a lakosságtól kért segítséget, valamint sok munkát és komoly áldozatokat, hogy a város ismét betölthesse funkcióját. A kérés tíz napon belül kötelezettségre változott, február 6-án már rendelet jelent meg a lakosság munkaerejének igénybevételeéről, ebben a házmegbízottak feladatává tette minden 17 és 45 év közötti férfi összeírását közmunkavégzés céljából.¹⁵ Ugyanez a rendelet a köztisztviselőket mentesítette a közmunkavégzés alól. A közmunkáról szóló intézkedéseket 3-4 hetente módosították, a korhatárt felemelték, és a közmunka-kötelezettséget kiterjesztették a nőkre is. (A véglegesnek szánt változat júliusban jelent meg.) A lakók által megválasztandó házmegbízottakat házőrségek szervezésére utasította, hogy azok a lakók személy- és vagyonbiztonságát óvják. A házmegbízottakat a háztömbmegbízottak fogták össze, mindkét csoport eleinte bérezés nélkül, majd később jelképes javadalmazásért látta el feladatát.

Csorba a közellátás megszervezése érdekében azzal az indokkal zároltatta az élelmiszereket és a nyersanyagokat, hogy elosztásukról a polgármester intézkedik. A házmegbízottak feladata lett a környezetükben összeírni az élelmiszerből ellátásra szorulókat. Elrendelte, hogy a közellátással foglalkozó üzemek nyissanak ki és kezdjenek dolgozni. Megakadályozta, hogy a pékek a bérsütésekért indokolatlanul magas díjakat szedjenek.¹⁶ Mivel a fűtő- és tüzelőanyag is hiányzott a városban, az emberek a környezetükben lévő fák kivágásával igyekeztek ezt pótolni. Csorba János kétségbeesetten próbálta megakadályozni, hogy Budapest közterületein kivágják a fákat, tönkretéve ezzel a város pihenésre alkalmas parkjait.¹⁷

A helyzetet bonyolította, hogy Csorba egy olyan fővárosnak lett a polgármestere, amely budai felének nagyobb része még ostrom alatt állt. Bár Lipótmezőn viszonylag korán befejeződtek a harcok, január 16-án a szovjet katonai parancsnokság kívánságára megválasztották az előljáróságot, Budán teljesen csak február 13-án ért véget a háború. Mivel a Duna-hidak felrobbantása miatt megszakadt az összeköttetés a pesti és a budai városrészek között, Csorba elrendelte, hogy Budán külön polgármesteri kirendeltséget állítsanak fel, amely április 10-ig intézte a budaiak ügyeit dr. Némethy Károly vezetésével.

A Központi Városháza munkáját segítették a kerületekben egymás után megnyíló előljáróságok. A polgármester február végén minden kerületben lakcímtudakozó hivatalt állított fel; arra utasította a lakosságot, hogy mindenki jelentse be saját magát, illetve itt kerestesse hozzátartozóját.¹⁸ Majd március közepén általános összeírást rendelt el, amely kitért a népességre, valamint a lakások és épületek állagára. Az építész- és építőmérnököket, a kőműveseket, ácsokat, tetőfedőket, épületgépészeket arra kötelezte, hogy jelentkezzenek a Városházán, és vegyenek részt a háború utáni szakszerű kárfelmérésekben. A közel 600 szakember munkáját a Fischer József vezette Fővárosi Közmunkák Tanácsa koordinálta. Tevékenységüknek köszönhetően viszonylag pontosan tudjuk, hogy a főváros milyen épületkárokat szenvedett el a háború alatt. A 14 kerület 40 ezer épületének csupán 26%-a maradt sértetlen. Az ezekben található 295 ezer lakásból közel 14 ezer teljesen megsemmisült, 19 ezer lakhatatlanná, 48 ezer pedig részben használhatatlanná vált. A 209 iskolából egy sem maradt épen, 27 teljesen elpusztult. A tanítás megindítása a legnagyobb nehézségekbe ütközött, mivel a tantermeknek csak 7%-a maradt használható állapotban. A 45 épületből álló kórházi állománynak egytizede maradt sértetlen, 5 teljesen megsemmisült, és jelentős károk keletkeztek a berendezésekben is: a 86 műtőből és a 87 laboratóriumból alig maradt valami, a 860 kórteremben elhelyezett 7567 kórházi ágyból egy sem volt használható állapotban. Ugyanez volt jellemző a főváros szociális intézményeire, ahol az ostrom előtt 3510 helyiség állt rendelkezésre szociális gondozásra és karitatív tevékenység folytatására. Ebből 2529 sérült, 497 pedig teljesen megsemmisült.¹⁹ A fővárosban az újjáépítés-helyreállítás meggyorsítása érdekében már március elején zárolták az építési anyagok és az ablaküveg szabad kereskedelmét.

Mindeközben a lakosság éhezett, ez volt a főváros legnagyobb gondja. 1944 júniusában 1 234 000 ember lakott Budapesten, az ostrom elől több száz ezren elmenekültek. Már az elhúzódó ostrom alatt kifogytak a körülbelül 800 ezer fős város élelmiszerkészletei, a főváros úgy körbe volt zárva, hogy oda élelmet sem lehetett bejuttatni. A körbezárt Budapesten rekedt 2 német lovashadosztály több mint 20 ezer lóval. Azonban a hadvezetés az állatok élelmezéséről sem tudott gondoskodni, tehát kényszervágásokat kellett végezni. Talán ezek a lovak mentették meg a főváros polgári lakosságát az éhhaláltól. Az ostrom befejezése után a kifogyott készleteket nem tudták feltölteni, hiszen az ország területének még mindig jelentős része volt hadszíntér, a meglévő tartalékok felhasználása során pedig a szovjet hadsereg elsőbbséget élvezett. A városvezetés előtt emberfelettinél tűnt a feladat: élelmet szerezni és a keveset elosztani, rangsorolni, hogy hova kerüljön. Napi 80 vagon élelmiszere lett volna szüksége a városnak, de március elejéig csupán 109 vagon élelmiszer érkezett összesen. A feladat meghaladta a polgármester és a hivatal munkatársainak erejét, sokkal nagyobb felhatalmazásra volt szükség a probléma megoldásához. Ezért az Ideiglenes Nemzeti Kormány február 15-én Vas Zoltánt a főváros közellátási kormánybiztosává nevezte ki,²⁰ aki Csorba és a BNB támogatásával emberfeletti teljesítménnyel megszerezte azt a szükséges élelmiszert, ami megmentette a budapesti lakosokat. Vidéki készleteket zároltak, vásároltak, gondoskodtak a szállítások megszervezéséről, kiosztásról. A budapesti és a környékbeli gyáraknak, üzemeknek be kellett jelenteni a tulajdonukban lévő mozdonyokat, de nyilvántartásba vették a lovakat és fogatolt teherjárműveket is, hogy az élelmet szállítani tudják. A helyreállítás során márciusban a Nyugati pályaudvar sínhálózatát összekötötték a 6-os villamoséval, és egy keskeny nyomtávú gőzmozdonnyal a vidékről érkező szállítmányokat közvetlenül tudták továbbítani a város különböző közlekedési csomópontjaira. Március 2-án polgármesteri rendelettel bevezették a kenyér- és étkezési jegyeket, ami azt jelentette, hogy az emberek a fővárosban hatósági áron juthattak napi 10 dkg kenyérhez vagy 7 dkg liszthez vagy napi egy tál meleg ételhez. A 100 kg feletti élelmiszerkészleteket be kell jelenteni, aki ezt nem tette, és kiderült, hogy rendelkezik ilyennel, attól lefoglaltak mindent. Ugyanakkor a „*batyuzást*” 50 kg-os súlyig rendeletileg megengedték, azt remélve, hogy ez is segíti az ellátást. A közellátási kormánybiztos rendelete pedig arra kötelezett, hogy Nagy-Budapest mező- és kertgazdasági ingatlanjait, illetve be nem épített területeit kötelező megművelni.

Mivel Budapestnek minimális bevétele volt a háború után, különböző megoldásokat kerestek, hogy pénzhez jusson a város, amin élelmet lehet vásárolni. Például polgármesteri rendelettel igénybe vették a székesfővárosban befolyó márciusi labbéreket (Budán az áprilist); egy új adófajtát vezettek be, a vigalmi adót, amit kivetettek minden szórakoztatóiparral kapcsolatos tevékenységre (mozi, színház, múzeum, cirkusz, ügető, lóverseny, sportversenyek stb.).²¹ A városvezetés kitalált egy olyan pénzügyi konstrukciót, amelyben ötvenmillió pengős élelmiszerkölcsonhöz juttatták Budapestet. Március elején összehívták a fővárosban fellelhető művészeket, tudósokat, írókat, közgazdasági szakembereket, politikusokat, hogy kölcsönjegyzésre, illetve annak terjesztésére kérjék fel őket. Március 6-án ezer gyermekkel elindították az úgynevezett első gyermek-vonatot Szegedre. A Nemzeti Segéllyel közösen kezdeményezett akciónak folytatása is lett, több ezer gyermeket, majd anyát fogadtak be vidéki települések: szervezett keretek között gondoskodtak ellátásukról.²²

Lassan Budapest újra élni kezdett. Március 21-én a Vörös Hadsereg megnyitott két ideiglenesen felállított, cölöpökre és pontonokra épített hidat (a Ferenc József és a Margit hidat) a gyalogos polgári forgalom számára.²³ Április 3-án a Horthy Miklós híd (mai Petőfi híd) roncsain épült pontonhidat is átadták.²⁴ A sérült közműhálózat kijavítása is nagy ütemben haladt. Április elején a Fővárosi Gázművek egy ideiglenes gázvezetékét helyezték el a Boráros tér – Budai hídfő közötti pontonhíd alatt, így a vezetékek megtisztítása, ellenőrzése után előbb Budán, majd Pesten is fokozatosan kezdték bekapcsolni a háztartásokat a gázszolgáltatásba. Ugyanekkorra a vízvezetékek kijavítása, a Fővárosi Vízművek gépeinek rendbehozatala előrehaladtával már naponta kétszer két

órára biztosították a főváros lakóinak a vezetékes vizet. Az Elektromos Művek kábel- és gépi berendezésekben bekövetkezett kárai is jelentősek voltak. A helyreállítási munkálatok kezdetén csupán egy kisebb erőművet tudtak üzembe állítani, az is a szovjet katonai parancsnokság ellátását szolgálta. Csak a kelenföldi Erőmű üzembe helyezése után, májusban indulhatott meg a folyamatos áramszolgáltatás a város számára, ekkor már a közvilágítást is kezdték visszakapcsolni.

Február végén polgármesteri rendeletre az iskolák egy részében elkezdődött a tanítás, a székesfőváros alsó- és középfokú iskoláiban beiratkozási díj és tandíj nélkül kellett ellátni az oktatást. De ezenkívül is számos apró jele mutatkozott annak, hogy a város újra él. A március végi összeírás alapján 832 ezer lakosa volt a városnak, de fokozatosan kezdtek visszaköltözni az emberek vidékről. Március 1-jén tartották az első színházi előadást: a Nemzeti Kamaraszínházban Csokonai Vitéz Mihály *Özvegy Karnyóné* című vígjátékát adták elő. Március 24-én az Operaházban díszelőadást tartottak a fővárosi élelmezési kölcsön javára, a fellépők csupa sztárok voltak: Bajor Gizitől Karádi Katalinig, Csontos Gyulától Somlai Artúrig mindenkit ott találunk, akit a közönség szeretett és életben maradt.²⁵ Április 18-án új tárlat nyílt a régi Múcsarnok Andrassy úti épületében, a bevételt a Nemzeti Segélynek ajándékozták. Május elsején átadták a forgalomnak a 6-os villamost, ami akkor a Boráros tér és a Nyugati pályaudvar között közlekedett reggel fél 6 és este fél 8 között. A körúton megjelenő kedves sárga villamos növelte az emberek jövőbe vetett hitét. Szintén május elsején kezdte meg műsorainak sugárzását a Magyar Rádió. Május 6-án vasárnap délután megindult a labdarúgó-bajnokság, csak ezen a napon hat első osztályú mérkőzést tartottak összesen 30 ezer néző előtt. Május közepén feloldották az ostrom után bevezetett alkoholtilalmat, az este 19 és reggel 5 óra közötti kijárási tilalom kezdetét 21 órára módosították.

A napi megoldandó feladatokon túl Csorba János koncepciózus ember is volt: felvetette és a kormányzat előtt képviselte a főváros autonómiájának gondolatát. Szükségesnek tartotta azoknak a kereteknek a meghatározását, amelyek között a főváros saját ügyeiben önmaga dönthet. Arra hívta fel a figyelmet, hogy ha ez nem történik meg, előbb-utóbb konfliktus fog kialakulni a városvezetés és a kormány között. A BNB május 14-i jegyzőkönyve szerint e tárgyban elmondott beszédében kifejtette, hogy Budapest addig is az ország leghitelképesebb gazdasági egysége volt, és abban az esetben, ha a város mint autonóm gazdasági egység tud dönteni a maga pénzügyi és gazdasági problémáiról, úgy ezt a hitelképességet a jövőben is meg tudja őrizni, és sokkal nagyobb eredményeket tud majd az újjáépítés területén is elérni. Azt tanácsolta, hogy a BNB állítson fel a koalíciós pártok küldötteiből egy bizottságot, amely javaslatot tesz az autonómia kereteire. Egyúttal felvetette a peremtelepülések Budapesthez történő csatolásának a kérdését. Indítványozta, hogy ugyanez a bizottság tegyen arra is javaslatot, hogy melyek azok a települések, amelyeket közigazgatásilag a fővároshoz lehet kapcsolni. A BNB határozatban támogatta Csorba javaslatát és a bizottság felállítását azzal az indoklással, hogy sürgősen meg kell alkotni a fővárosi törvényt, mert ennek hiányában egy új polgármester is igen nehéz helyzetbe fog kerülni.

Csorba nagy munkabírási ember volt, szívügyének tartotta Budapest gondjainak enyhítését. Ezt munkatársai, politikustársai is tudták róla, és elismerték. Ugyanakkor a BNB ülésein személyét néhány alkalommal bírálat is érte. Főként azért kritizálták, mert nem minden esetben fogadta el a BNB határozatait, illetve a kerületi nemzeti bizottságok személyi javaslatait a kerületi elöljáróságok felállítása során. De tevékenységének jelentőségét soha nem vitatták.

A főváros közigazgatásának 1945 előtti szervezete május közepére állt fel újra, ugyan ekkor még ideiglenes jelleggel. A szervezeti változáshoz kapcsolódva – a munkáspártok vezetőinek nyomására – a koalíciós pártok vezetőinek megegyezése alapján május elején eldőlt, hogy új polgármestert is állítanak Budapest élére, így került sor Vas Zoltánt jelölésére, majd megválasztására. Csorba tevékenységét azonban minden párt részéről és fórumon csak elismerő szavakkal illették! Őt magát pedig a Minisztertanács 1945.

május 18-i előterjesztésére az Ideiglenes Nemzetgyűlés Elnöksége kinevezte a Közigazgatási Bíróság elnökévé.

A Közigazgatási Bíróság élén

A Közigazgatási Bíróság a Kúriával egyenrangú különbíróság volt, amely alatt nem volt alsóbb fokú bíróság, s határozatai ellen perorvoslatnak nem volt helye. Működését az 1869. IV. tc. szabályozta. E szerint a szabályosan kihirdetett törvények érvényességét kétségbe nem vonhatta, de a kormányrendeletek ellen kifogással élhetett, vagyis a kormány rendeletalkotásának törvényessége feletti felügyeletet látta el, és a közigazgatási hatóságok határozatai elleni jogorvoslatot biztosította. A Közigazgatási Bíróság tevékenységének feltárásával még tartozik a történeti szakirodalom, azonban Csorba elnök néhány intézkedése ismert.

Például Zsedényi Béla, aki az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke volt, arról számolt be a parlament 1945. szeptember 6-i ülésén, hogy a Közigazgatási Bíróság működik, és elnöke átíratot intézett hozzá, amelyben a kormány néhány rendelete ellen emel kifogást. Sajnos, hogy melyek ezek a rendeletek, és hogy történt-e intézkedés az átírat kapcsán, azt nem tudjuk meg. A következő mozzanat az 1946. I., a köztársasági államformáról szóló törvény tárgyalásához kapcsolódik. A törvényjavaslat szerint a köztársasági elnöknek joga lett a nemzetgyűlést egy ülészakban legfeljebb egy alkalommal elnapolni vagy felosztatni abban az esetben, ha a kormány ezt előterjeszti, illetve ha a képviselők kétötöde azt írásban kéri. A törvény az elnapolás utáni összehívás jogát a nemzetgyűlés elnökének adta meg, míg a felosztatás utáni összehívás jogáról nem intézkedett. Csorba János a Közigazgatási Bíróság elnökéként ezt észrevételezte is, s felhívta a figyelmet e joghézag esetleges következményeire: *„A törvénynek ez a hiányossága lehetővé tenné a parlamenten kívüli kormányzást.”* De ennek a pótlására sohasem került sor. Ezt követően Csorba a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény előkészítése során az 1946. február 27-i a nemzetgyűléshez címzett feliratában rámutatott arra, hogy az 1946. I. törvénycikkben biztosított szabadságjogok bírói védelme rendkívül fontos, e nélkül ugyanis ezeknek a jogoknak a gyakorlatban való érvényesülése nincs biztosítva. Lehetőséget kell tehát adni az állampolgároknak arra, hogy jogsérelem esetén jogaik megóvása céljából a független bírósághoz fordulhassanak. Ezután hozta meg az 1946. X. törvényt a parlament, amely az emberi alapjogok hatályosabb védelméről szólt.

Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon történt visszaélésekkel kapcsolatban az 1947. szeptember 10-i *Kis Újságban* Csorba azt nyilatkozta, hogy a felmerült panaszokat mindenképpen ki kell vizsgálni. Méghozzá úgy, hogy a kékcédulákkal történt visszaéléseket a Választási Bíróságnak, a választói névjegyzékből történt kihagyások²⁶ miatt érkezett panaszokat pedig a Közigazgatási Bíróságnak kell tárgyalni, illetve a Közigazgatási Bíróság hatáskörébe tartozik az is, hogy elrendelje a névjegyzékbe történő felvételt.

Csorba János a hivatal fennállásáig, 1949. február 1-jéig volt a Közigazgatási Bíróság elnöke. Eközben nem szakadt el sem a fővárostól, sem pártjától. Tagja volt a fővárosi törvényhatósági bizottság kiscsorda frakciójának. Pozíciót nem viselt a pártban, de az FKGP fennállásáig tekintélyes politikusnak számított.

Miután a Rákosi Mátyás vezette Magyar Dolgozók Pártja a hatalmat kisajátította, nem volt már szükség sem a Közigazgatási Bíróságra, sem Csorba munkájára, így saját kérésére, 1949. február 1-jétől – a hivatal megszüntetésével párhuzamosan – nyugdíjazták. 1950 nyarán még rövid időre munkába állt: jogászként dolgozott a budapesti Szerszám- és Gépgyárban, azonban ezután visszavonultan élt.

Az államvédelem látószögében

1949. február 1-jével Csorba az V. kerületi Március 15. tér 3. szám alatti tanácsi lakását elcserélte a XII. kerületi Vércse utcában egy két szoba-hall, cselédszobás lakásra. Itt aggregényként élt, a lakás cselédszobájában Bíró Ferenc postai segédkezelő lakott feleségével – cserébe az asszony vezette Csorba háztartását.²⁷

1950 nyarán – amikor Budapesten az ágybérletek és a társbérletek virágkorukat élték, Csorba lakásának egyik szobáját is kiigényelte valaki a Fővárosi Tanácsnál. Csorba ez ellen fellebbezett. A kitelepítési iratok között fennmaradt Kovács Imrének, a Fővárosi Lakásgazdálkodási Osztály csoportvezető helyettesének Csorba fellebbezésére adott 1950. augusztus 5-i válasza, amelyből több fontos információt is nyerünk. Először is helyt adott Csorba fellebbezésének, még hozzá azért, mert beigazolódott, hogy Csorba tudományos munkát végez, és szüksége van a dolgozószobájára. Továbbá megállapította, hogy a lakás egyik szobáját hallnak kell tekinteni. Az indoklást azzal zárja, hogy *„társbérlő beutalása esetén fellebbező tudományos munkájának folytatásában akadályozva lenne”*.²⁸

1950 tavaszáig Csorba János nem került az államvédelmi szervek látókörébe. Nem is tudjuk pontosan megnevezni az okát, hogy miért ekkor kezdtek információkat gyűjteni róla, de valószínűsíthető, hogy összefüggésben van a kisczardapárt második vonalbeli vezetése ellen indított politikai támadással.²⁹ 1950. április 20-án készült el a belügyi szervek első összefoglalója, amelynek tárgya dr. Csorba János személye. Júliusban az ÁVH belső reakció elleni harccal foglalkozó osztálya, ezen belül is az I/2-A alosztály kezdett foglalkozni vele. Ennek az alosztálynak volt a feladata *„a földalatti trockista mozgalom”, a „nyugatosok”, a politikai pártokba férközött „reakciós elemek”,* valamint a megszüntetett pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele.³⁰ 1950. július 6-án Szamosi Tibor államvédelmi százados, alosztályvezető, Szöllősi György államvédelmi alezredes, osztályvezető és H. Fehér István államvédelmi nyomozó hadnagy javaslatot tettek Csorba személyi dossziéjának megnyitására. Itt szerepel egy soványka indok, hogy vajon miért van szükség erre: *„Csorba János mint jobboldali politikus”,* benne a politikus előtt az áthúzott *„aktív”* szó szerepel.³¹ 1950. augusztus 12-én az ÁVH I/2-A alosztálya meg is nyitotta Csorba személyi dossziéját. Az 1950. augusztus 14-én kiállított ügynevezett kérdőjegy, és az arra adott válasz alapján beigazolódott, hogy Csorba adatai addig nem szerepeltek az állambiztonság nyilvántartójában.³² Egy 1950. szeptemberi jelentésből az is kiderül, hogy az ÁVH-nak gondot okozott Csorba tevékenységének figyelemmel kísérése, mert mint indokolják: *„hálózatunk nincs felé kiépítve”*. Vagyis egyértelműen kiderül: addig még nem állítottak rá egyetlen ügynököt sem. Ezt követően összeszedték mindazokat az iratokat, amelyekben Csorba neve más ügyek kapcsán előfordult – az eredmény nem volt túl fényes a szervek szempontjából.³³ Az ÁVH Hálózati Főosztályának I/1-B alosztálya 1950. november 17-én készítette el Csorbáról a környezettanulmányt, azonban hogy nyilvántartásba vételének mi volt a konkrét célja, változatlanul nem derül ki az iratból. A politikai rendőrség bizonytalanságát megerősíti az is, hogy a legközelebbi dokumentum dátuma 1951. június 7., vagyis akkor született, amikor már javában folytak a Budapestről vidékre történő kényszerkitelepitések. Az irat műfaja jelentés, amelyet Radványi Kálmán, az ÁVH I/2-A alosztályának államvédelmi századosa és az alosztály vezetője, Jámbor Árpád államvédelmi őrnagy együttesen jegyez. A jelentésük egy ügynökük beszámolója alapján arról tudósít, hogy az ügynök 1951. június 2-án a budapesti Váci utcában találkozott és beszélgetett Csorbával, aki elmondta neki, hogy visszavonultan él, politikával nem foglalkozik, sőt tudatosan távol is tartja magát attól. Csorba az ügynök figyelmét is felhívta arra, hogy ha *„netán régi politikusokkal politizálna, azt sürgősen hagyja abba”*. Az ügynök szerint Csorba beszélt a kitelepítésekről is. *„Sajnálatosnak tartja, hogy idáig jutottunk, de megérti a kormányzat ezen lépését. Legfeljebb azt nehezményezi, hogy nem adtak hosszabb időt és lehetőséget az önkéntes eltávozásra a fővárosból. Azt tapasztalja, hogy nemcsak az érintett körökben, de a város lakossága nagyobb részében komoly félelem van a kitelepítések miatt. Azt tartaná*

*helyesnek, ha valamilyen formában nyilvánosságra hoznák legalább azoknak a kategóriáját, akiknek nem kell kitelepítéstől tartani” – összegezte Csorba szavait a jelentés.*³⁴

A fenti dokumentum akkor kap különös jelentőséget, ha tudjuk, hogy a Radványi-Jámbor-jelentés másnapján, vagyis június 8-án hozták meg Csorba János kitelepítési véghatározatát a Belügyminisztériumban.

Csorba János kitelepítése

A 7796. számú adatgyűjtési kérdőívet Csorba János lakásáról és annak lakóiról 1950. május 8-án töltötte ki özvegy Takács Józsefné házfelügyelő. Ebből az eddigiekhez képest pluszinformációként megtudjuk, hogy Csorba 250 forint havi lakbért fizetett. Az adatlapon a helyesen megadott személyes adatokon kívül több téves információ is szerepel. Például arra a kérdésre, hogy az érintett 1921 és 1951 között hol dolgozott, és milyen minőségben, a házfelügyelő többek között azt közölte, hogy Csorba 1946-tól gyárigazgató volt. A kitelepítéséről szóló 1951. június 8-i 04815. számú véghatározaton foglalkozása megjelöléseként az áll, hogy ügyvéd, Budapest polgármestere és nyomdatulajdonos a Horthy-rendszerben. A véghatározatnak a házfelügyelőt tájékoztató részéből megtudjuk, hogy Csorba lakását további intézkedésig zárolták azzal, hogy az új bérlő kijelöléséről a kerületi tanács gondoskodik.

A véghatározatban Csorbának a fővárosból történő azonnali kitiltása mellett a Békés megyei Dévaványa (akkor még) községben, a Rákóczi Ferenc utcában jelölték ki kényszerlakhelyét. A véghatározathoz csatolt 318/1951/c. számú irat szerint a befogadó lakástulajdonos foglalkozása „kulák”, az igénybe vett helyiségek nagysága 6x4, illetve 3x3 méter. A Csorba kitelepítését végrehajtó iratokon hiányoznak a dátumok. Ezért ezekből csak azt tudjuk bizonyosan, hogy az elköltöztetésére kirendelt rendőr jelentését valaki 1951. június 12-én nyugtázta. Csorbát is a Magdolnavárosi (Angyalföldi) pályaudvarra szállították, a dévaványai kitelepítetteket szállító II. szerelvény 1675762. számú kocsijában jelölték ki a helyét.³⁵ Tudjuk, hogy Csorba véghatározatát június 8-án hozták, amely pénteki napra esett. A kitelepítés végrehajtási gyakorlata szerint többnyire egyik nap meghozták a véghatározatot, másnap kézbesítették, harmadnap pedig el is szállították az érintetteket. Azt is tudjuk, hogy egy héten három alkalommal volt szállítás, kedden, csütörtökön és szombaton. Más Dévaványára kitelepítettek irataiból tudjuk, hogy azok, akiket 12-én szállítottak el Budapestről, egy nappal korábban, június 11-én kapták kézhez a kitelepítésről szóló véghatározatot. Valószínűsíthetően Csorbának is hétfőn kézbesítették ki a véghatározatot azzal, hogy 24 óra áll rendelkezésére a csomagoláshoz. Június 12-én, kedden valóban indult egy szerelvény a kitelepítettekkel Dévaványára. A Belügyminisztérium hivatalos összesítése szerint több vasúti szerelvényel 166 családot költöztettek Dévaványára;³⁶ ez volt az első ide irányított szerelvény, erre pakolták fel Csorbát a holmijaival együtt.

Csorba a kitelepítési véghatározat kézhezvétele után azonnal tollat ragadott, és mind Házi Árpád belügyminiszternek, mind Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes titkárságának írt levelében fellebbezett a hatósági intézkedés ellen, egyben kérte, hogy a határozatot helyezték hatályon kívül, és engedélyezzék neki továbbra is a fővárosi tartózkodást. Indoklásában megemlítette a főváros élén közmegelegedésre betöltött szerepét, antifasiszta múltját, a nyilasoknak ellene hazaárulás címén indított eljárását, Bajcsy-Zsilinszky Endrével való szoros együttműködését, azt, hogy az összes koalíciós párt hozzájárulásával töltötte be a legmagasabb bírói tiszte Magyarországon. Magyarázkodásként hozzátette, igaz ugyan, hogy 1945 előtt Makón vett egy kis nyomdát, de ez kényszerűségből tett lépés volt, mert csak így lehetett biztosítani a kiscgazdapárt vármegyei lapjának megjelenését.³⁷ Fellebbezését a következő sorokkal zárja: „A nehéz idők összeforrasztottak ezzel a várossal, és úgy érzem, hogy nem méltánytalan az a kérésem, hogy továbbra is itt élhessek.”³⁸ Az irat fedőlapján nagy vastag bélyegző nyomtatban NEM és LEZÁRVA feliratok olvashatók, amelyeket a négy

azonosíthatatlan kísérő aláírás hitelesít. A fellebbezésre postán is érkezett egy elutasító válasz – méghozzá Rákosi titkárságától, amely június 18-án keletkezett, tehát a véghatározathoz képest tíz nap múlva. A levelet jegyző Bartucz István³⁹ a következőket közölte Csorbával: *„Értesítem, hogy a Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes elvtárs Titkárságához beadott kérelmét elbíráltam, és azt nem találtam teljesíthetőnek.”* Bár hozzá kell tennünk, hogy a fennálló rendelkezések alapján Csorba kérelmét továbbítania kellett volna a mentesítés megadásának jogával rendelkező négytagú bizottsághoz.

Bartucz levelén a címzett lakhelyeként azonban nem a dévaványai Rákóczi Ferenc utca, hanem az 563. számú tanya van feltüntetve, ebből következtethetünk arra, hogy végül Csorbát nem a véghatározatban megadott címre költöztették be. Egyéb iratokból az is kiderül, hogy azonban itt sem lakott, a későbbiekben mindig Dévaványa, Árpád utca 44. számot adta meg címeiként.⁴⁰

Csorba János a – fennmaradt iratok szerinti – következő fellebbezését 1951. november 16-án küldte a Belügyminisztériumba. Elsőként azt kérte, engedjék a fővárosba visszatelepülni, vagy ha ehhez nem járulnak hozzá, akkor legalább szabadon választhassa meg lakóhelyét az országban. Végül azért folyamodott, hogy engedélyezzék Alsógödre történő átköltözését, ahol Székely Sándorné, Petőfi Sándor utca 20. alatti lakos biztosított számára szállást. Mellékletként csatolta Székelyné 1951. október 28-i nyilatkozatát a befogadási szándékáról, amit két tanú erősített meg, viszont hiányzott róla a helyi tanács képviselőjének támogató aláírása, ezért ezzel formai hiba miatt érdemben nem is foglalkoztak.

Csorba ebben a fellebbezésében beszámolt arról, hogy újra és újra tanulmányozta a kitelepítésről a *Szabad Népb*ben megjelent közleményeket, és az ennek alapján tartott szigorú önvizsgálat mellett sem talált arra magyarázatot, hogy miért került fel a kitelepítettek listájára. Hivatkozott szegényparaszti származására és értelmiségi mivoltára, arra, hogy sem a közéleti tevékenysége, sem egész habitusa nem olyan, hogy az veszélyt jelentene a szocialista társadalomra, a közrendre, ami miatt el kell őt távolítani a fővárosból. Érvelt azzal, hogy egész addigi élete arról szólt, hogy a hazáját szolgálta, hogy még nyugdíjba vonulása után is a köz javára végzett tudományos munkát. Mint írja, a *„Magyar Népköztársaság iparfejlesztési problémáival intenzíven foglalkoztam, az ipari üzemek vezetése és a munkaverseny hatásaival foglalkozó tanulmányaimat az ország legilletékesebb vezetőinek a rendelkezésére bocsátottam”*.⁴¹

Bár nem írta, de sugallta, hogy itt csak félreértésről lehet szó, egyértelműen leszögezte: *„a haladás szolgálatában eltöltött harcok életem után nem tartozhatom a kitelepített arisztokraták, Horthy-politikusok, bankárok és más kizsákmányolók kategóriájába. [...] Miután mégis velük azonos elbírálás alá kerültem, ez életemnek egy olyan nagy ellentmondása lett, amely egy szüntelen belső feszültséget okoz nekem, hogy emiatt is kétszeresen terhesnek érzem jelenlegi helyzetemet azokkal szemben, akik a múltjuk miatt bizonyos természetes következménynek érzik a kitelepítésüket.”* Ugyan arról nem áll rendelkezésünkre információ, hogy Csorbát befogadta-e vagy sem a kitelepítettek népes dévaványai közössége, de az bizonyos, hogy „kilógott” a sorból.

Csorba kérelmét 1951. december 4-én nyugtázták a Belügyminisztériumban, de támogatást ezúttal sem kapott sem a visszaköltözéshez, sem pedig az Alsógödre történő áttelepüléshez.

Csorba János pár hét múlva újabb beadvánnyal fordult – ezúttal a Békés Megyei Tanácshoz. 1951. december 13-án kelt levelében nyolcnap eltávozásért folyamodott. Indokként két érvet hozott fel. Egyrészt a kitelepítése előtti tudományos kutatómunkáját szeretné folytatni, és ehhez szüksége van arra, hogy összegyűjtse a Budapesten maradt jegyzeteit és kéziratait. Másrészt pedig egészségi állapotára hivatkozott, arra, hogy az illegalitás alatt szerzett szívbaját és reumáját kezeltenie kell. Nyomatékként mellékelte a budapesti Kapás utcai rendelőintézetben – még kitelepítése előtt – a nevére kiállított

kezelőlapot, és a dévaványai körzeti orvos igazolását, hogy rövidhullámú gyógykezelésre volna szüksége. (Itt csak zárójelben jegyzem meg, hogy külön vizsgálatot érdemelne a kitelepítetteket befogadó településeken – már persze, ahol egyáltalán volt orvos – az orvosok helytállása, hiszen a páciéntúrájuk főként beteg, idős emberekkel gyarapodott, és az orvosok többsége nem félt ilyen jellegű beutalókat és igazolásokat kiállítani, amelyekkel a pácienseik eltávozásért folyamodhattak.) Tehát Csorba arra kért engedélyt, hogy a Gellért fürdőben iszapkúrát vehessen – miközben rokonainál lakhatna. Ebben a kérvényében hivatkozott első ízben a szegénységére, arra, hogy a bentlakásos gyógykezelést nem tudja megfizetni.⁴²

Csorba kérelmét a Békés Megyei Tanács Igazgatási Osztályának vezetője, Nagy Ilona 00487/1951. BM számú rendeletre hivatkozással december 18-án felterjesztette a Belügyminisztériumba, de sorsáról nincs további információ. Valószínűsíthetően Csorba nem kapta meg még az eltávozásra sem az engedélyt, mert későbbi kérvényeiben nem utal rá pozitív példaként.⁴³

1952. november 18-án ismét Házi Árpád belügyminiszternek címezte levelét. Nem jutott el hozzá az információ, hogy november 14-én Házit Györe József váltotta a belügyminiszteri poszton, bár Házi miniszterelnök-helyettesként továbbra is a hatalom belső magjához tartozott. A levél stílusából egyértelmű, hogy Házival személyesen ismerték egymást, erre Csorba a következőképpen utalt: *„Egész életemben szegény ember voltam, egy kis vályogházon és egy öreg nyomdagépen kívül más vagyonom sohasem volt. Ezt tudja rólam a belügyminiszter úr is, és azt is tudja, mi az: szegénynek lenni.”* Majd azzal folytatja, hogy a nyugdíját elveszítve semmilyen jövedelme nincs, betegsége miatt nehéz fizikai munkát végezni nem tud, a környéken pedig csak erre van lehetőség. A gondolatot azzal zárta, hogy a *„legnagyobb nélkülözések között élek”*. Ezt követően beszámolt arról, hogy nyomorúsága ellenére 600 forint összegű békekölcsönt jegyzett⁴⁴ a III. Békekölcsön jegyzésénél 1952. szeptember 25-én, de annak megfizetésével gondjai támadtak. Felvetette, hogy ha az ország területén szabadon munkát vállalhatna, akkor ki is tudná fizetni a jegyzett kölcsönt. De ha ezt nem támogatják, legalább arra kér engedélyt, hogy Budapestre utazhasson, hogy az ismerőseitől kisebb kölcsönt vegyen föl a jegyzett összeg befizetésére. Igazolásképpen mellékelte a jegyzésről szóló okmányt. Csorba levelét 1952. november 21-én érkezettették a Belügyminisztériumba, természetesen sem az ex-, sem az új belügyminiszter kezébe nem került. November 28-i dátummal egy olvashatatlan aláírású hivatalnok a következőképpen összegezte Csorba levelét: *„Polgármester, nyomdatulajdonos. Budapestre kér eltávozást, hogy a jegyzett békekölcsönét kifizesse, és más községbe való átköltözését kéri.”* A levélre a válasz mereven elutasító, minden indokot nélkülöz: *„Budapestre való felutazását nem engedélyezem”,* majd a hivatalnok hozzáfűzte: *„Átköltözését pedig abban az esetben tudom elbírálni, ha kérelméhez csatolja a befogadó fél nyilatkozatát, amelyet a helyi tanács láttamoz”,* de a békekölcsön jegyzéséről szóló igazolást visszaküldte.⁴⁵

Csorbának két olyan kérvénye is előkerült, amelyben az ország más településére kérte az átköltözését; mint láthattuk, az egyik esetben befogadó nyilatkozata is volt egy megjelölt településről. Ennek kapcsán vetődik fel a „költői” kérdés, hogy jogászként vajon hogyan követhette el azt a hibát, hogy nem a formai követelményeknek megfelelően adta be a kérvényeit, vagyis az első esetben hiányzott a befogadói nyilatkozatról a helyi tanács jóváhagyása, a második esetben már befogadói nyilatkozatot sem csatolt. De az is lehet, hogy egy kétségbe esett ember utolsó próbálkozása volt ez, és valójában nem állt rendelkezésére sem tanácsi jóváhagyás, sem befogadói nyilatkozat.

Nem tudjuk, hogy Csorba ingóságai közül mit tudott megmenteni a kitelepítési véghatározat kézhezvétele és a bevagonírozás között eltelt 24 órában. Mivel ő egyáltalán nem gondolta magát abba a rétegbe tartozónak, amelyet érinthet a kitelepítés, sőt őt a házmestere sem figyelmeztette – mint sokakat –, nem tett semmilyen megelőző értékmentő akciót, mint más hasonló helyzetbe kerülő emberek. Így valószínűleg a

kitelepítésbe vihette magával a legfontosabb személyes értékeit, ezek eladogatásából tartotta magát a létminimum szintjén, mert mint láttuk, fizikai munkát betegsége miatt nem tudott vállalni, a nyugdíja folyósítását pedig megszüntették. Eközben követte el a 600 forintos békekölcsön jegyzését. Hogy ezt miért vállalhatta, taktikai lépés volt-e ez a részéről a hatalom felé, hogy lássák: ő még ebben a helyzetében is a népi demokrácia híve, vagy őszinte meggyőződésből tette – sosem fogjuk megtudni. Azonban tény, 1953 áprilisára már olyan nyomorúságos helyzetbe került, hogy április 24-én reggel 8 órára árverést tűztek ki jobb ruhadarabjaira azért, hogy befizetessék vele a jegyzett békekölcsönét.

Az árverés napjának kitűzése után Csorba ismét levelet írt a belügyminiszternek – ezúttal csupán „*Belügyminiszter úr!*”⁴⁶ megszólítással. Azt kérte, hogy az árverést függesszék fel, mivel a békekölcsön fizetése – a kormány intenciója szerint is – bérből vagy jövedelemből történik, neki pedig egyik sincs. Azt is kijelenti, hogy szeretné kifizetni az állammal szemben fennálló tartozását, ezért ismételten kéri, a belügyminiszter oldja fel a kitelepítési végzését, és tegye lehetővé, hogy megfelelő munkát vállalhasson. A levél április 21-én, tehát a kitűzött árverés előtt megérkezett a Belügyminisztériumba, de csak április 27-én született meg az elutasító intézkedés: „*mentesítés ügyében beadott kérelmére értesítem, hogy azt elbíráltam, és nem találtam teljesíthetőnek*” – írta az olvashatatlan aláírású rendőr főhadnagy.

Nem tudjuk, végül elárverezték-e Csorba János utolsó jó ruhadarabjait, hogy békekölcsönjegyzését kifizesse – sajnos, erről később sem nyilatkozott, a kitelepítést igyekezett az emlékezetéből is törölni, de ha mégis szóba került, meg volt győződve arról, hogy tévedés áldozata lett.

A kitelepítés megszüntetése után

A Nagy Imre-féle kormányprogramnak köszönhetően a kitelepítéseket 1953 nyarán felszámolták, de sorstársaihoz hasonlóan Csorba sem térhetett vissza azonnal Budapestre. Érden egy ismerős családnál lakott albérletben, innen járt be Gyömrői úti munkahelyére: a Vegyipari Gép- és Radiátorgyárban lett jogtanácsos, azonban 1954 szeptemberében leépítették.⁴⁷ Am a sorsában ennek ellenére pozitív fordulat következett be: 1954 tavaszán visszaköltözhetett a fővárosba, majd szeptembertől a Budapesti Ügyvédi kamara felvette tagjai sorába, és mint a „*legnehezebb idők polgármesterének*” a főváros lakást utalt ki neki az akkori Lenin körút 86. szám alatti házban.⁴⁸

1956 nyarán az egykori kispap vezető, Pártay Tivadar tárgyalásokat kezdett a Hazafias Népfront egyik osztályvezetőjével arról, hogy a népfrontot szélesítsék ki volt „*baloldali*” kispap politikussal. Az általa összeállított listán rajta volt Csorba neve is.

Az 1956-os forradalom napjaiban ott volt a kispapárt újjászervezésénél, október 30-án ő vezette a párt újjáalakuló ülését, amelyen őt is beválasztották a párt ideiglenes vezető szervébe, a héttagú Intéző Bizottságba.⁴⁹ Ő az, aki elsőként hozta nyilvánosságra a kispapárt leglényegesebb követeléseit egy, az *Igazságnak* adott interjújában. Azonban ezenkívül funkciót nem vállalt, gyakorlatias ember lévén feladatokra várt.

A forradalom utáni számonkérések során tanúként Csorbát is beidézték, 1957. április 29-én a lakásán házkutatást tartottak, iratokat foglaltak le, majd ugyanezen a napon, május 1-jére való hivatkozással – úgymond preventív céllal – közbiztonsági őrizetbe helyezték, de perbe nem fogták, majd pár nap múlva szabadon engedték.⁵⁰ Azonban továbbra is a politikai rendőrség látókörében tartották: előbb személyi, majd 1964-ben figyelő dossziét nyitottak róla.⁵¹ 1970. április végéig hálózati megfigyelés alatt tartották. Ekkor figyelő dossziéjának megszüntetésére a III/III-A alosztályának vezetője, Zima Péter rendőr őrnagy és Seres József rendőr őrnagy tett javaslatot azzal az indokkal, hogy Csorbát az Elnöki Tanács „*hazánk felszabadulásának 25. évfordulóján a Munka Érdemrend Arany*

fokozatával tüntette ki”.⁵² Ennek ellenére 1971. március 24-én Csorba még mindig a BM III/III-A alosztályának alapnyilvántartottja volt.⁵³

Csorba János 1970-ig, nyugdíjba vonulásáig a 30. számú Ügyvédi Munkaközösségben dolgozott a fővárosban. Budapest ostromának 25. évfordulóján fedezték fel újra a nyilvánosság számára, ekkortól időnként – az évforduló kapcsán – újságírók keresték fel és interjút készítettek vele polgármestersége idejéről. 1986. október 16-án hunyt el Budapesten.

¹ *Fővárosi Közlöny*, 1945. május 26. 232–233.

² ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Ekkor, 1950. április 24-től, már az öt 1945-ben méltató Szakasits Árpád is börtönben ült, és koholt vádak alapján novemberben életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték.

³ A kitelepítésekről lásd még Borvendég Zsuzsanna és Kis-Kapin Róbert írását a *Betekintő* jelen számában.

⁴ Csorba János életrajzát megkíséreltem összeállítani pár évvel ezelőtt (Feitl [szerk.], 2008: 231–241.). Akkori kutatásaim idején (2002) még nem voltak azok az iratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának átadva, amelyek Csorba kitelepítésére és megfigyelésére vonatkoztak. Az iratok kutatás számára történt felszabadítása indította el a Csorba-portré újrarajzolásának szükségességét.

⁵ Tamasi, 1980a; 1980b. ÁBTL 3.1.5. O-9354. Dr. Csorba János életrajza és adatai. 1947. március 13.

⁶ Tóth (szerk.), 1985.

⁷ Tóth (szerk.), 1993.

⁸ Papp, 1985.

⁹ Csorba, 1984: 448–469.

¹⁰ Az Országgyűlés Képviselőházának 345. ülése, 1943. november 26. 282–283. http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1939_18/KN-1939_18%20292&no=0 (utolsó letöltés: 2013. február 5.)

¹¹ Hiller–Németh, 1978: 27.

¹² Az Országgyűlés Képviselőházának 368. ülése, 1944. szeptember 21. http://www3.arcanum.hu/onap/pics/a.pdf?v=pdf&a=pdf&p=PDF&id=KN-1939_19/KN-1939_19%20269&no=0 (utolsó letöltés: 2012. március 13.)

¹³ Vas, 1982: 33.; *Csongrád Megyei Hírlap*, 1970; Tamasi, 1980a; 1980b; Komor, 1985.

¹⁴ *Népszabadság*, 1970.

¹⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 16.

¹⁶ Uo.

¹⁷ *Budapest folyóirat*, 1970: 6–9.; *Népszabadság*, 1970.

¹⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 27.

¹⁹ Saád, 1985: 237–261.; Sipos, 2005: 186.

²⁰ MNL OL XIX-A-1-j 1945-III. sz. irat; *Fővárosi Közlöny*, 1945. február 27.; Szűcs (szerk.), 1997: 205.

²¹ *Fővárosi Közlöny*, 1945. március 2. és április 10.

²² Bechtler, 1946: 111–113.

²³ Szintén polgármesteri rendelet intézkedett arról, hogy a két hidat a polgári forgalom 8 és 16 óra között használhatja. *Fővárosi Közlöny*, 1945. március 27.

²⁴ Majd 1945 májusában megkezdték az első úgynevezett félállandó hidat, a Kossuth híd építését a Batthyány tér és a Kossuth tér között. A vascső szerkezetű híd anyagát a felrobbantott többi híd törmeléke adta. Az új hidat 1946. január 15-én adták át a forgalomnak.

²⁵ *Szabadság*, 1945.

²⁶ Erről lásd részletesen Gyarmati, 1997: 144–161.

²⁷ Az asszony készségesen adott ki személyes információkat is Csorbáról a róla érdeklődő ÁVH-nak. ÁBTL 3.1.5. O-9354. 48.

²⁸ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815.

²⁹ Erről lásd Vida, 1996: 51–101.

³⁰ Lásd Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

³¹ ÁBTL 3.1.5. O-9354. 4.

³² Uo. 3–5.

³³ Uo. Az 1945 és 1949 közötti időszakból Csorbára vonatkozóan megtalálhatjuk a makói rendőrkapitány 1945. május 14-i jelentését (feljelentését), néhány – levéllenőrzés során elkobzott – Csorbának írt levél másolatát 1946–1949-ből, Csorba önéletrajzát 1947-ből, néhány hálózati jelentést 1945-ből, 1947-ből és 1949-ből,

amelyek csak mellékesen említik Csorbát, valamint a Sólyom László perében 1950-ben halálra ítélt Révai Kálmán altábornagy 1950. június 3-i vallomásának Csorbára vonatkozó részét.

³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9354. 49.

³⁵ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. A véghatározat végrehajtását Soproni Mátyás rendőr szakaszvezető és a szerelvény parancsnoka (Soós hadnagy?) aláírásával igazolta.

³⁶ ÁBTL 4.1. A-287.

³⁷ Uo. A levél dátum nélküli, de egyértelműen megállapítható, hogy a véghatározat közvetlen kézhezvétele után született.

³⁸ Uo.

³⁹ Bartucz Istvánról tudjuk, hogy 1957 novemberében az MSZMP KB Ipari Osztályára nevezték ki politikai munkatárnak. MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 16. ő. e. 1974 tavaszán neve újra előkerült a személyi javaslatoknál. MNL OL M-KS 288. f. 7. cs. 445. ő. e.

⁴⁰ Mind a Rákóczi Ferenc, mind az Árpád utca ma is létezik Dévaványán. Időközben az egykori község 1970-ben nagyközség, majd 2000-ben város lett.

⁴¹ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Belügyminisztériumba, 1951. november 16. Valóban, 1949–1950-es feljegyzéseit Csorba eljuttatta többek között Rákosi Mátyásnak és Vas Zoltánnak is.

⁴² ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Békés Megyei Tanácshoz. 1951. december 13.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Az összeg értékelésére néhány adat: 1952-ben 3 forintba került a félbarna kenyér kilója, 4,60-ba egy kilogramm liszt, a tojás darabja egy forint körül volt, egy liter világos sörért öt forintot kértek, míg egy liter pálinka 80 forintba került. Egy munkás átlagkeresete ezer forint körül volt.

⁴⁵ ÁBTL 2.5.6. 123/27. 04815. Csorba levele a Békés Megyei Tanácshoz, 1951. december 13., és az arra adott válasz.

⁴⁶ Még mindig Györe József volt a belügyminiszter.

⁴⁷ Komor, 1985.

⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Javaslat, Budapest, 1970. április 24., 5.; ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Csorba János: Politikai tevékenységem 1956 után. V. rész, 29. dátum nélkül. (Valószínűleg az 1957. április végi preventív őrizetbe vételekor írta.)

⁴⁹ Vida, 1996: 51–101.; Vida (szerk.), 1998.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O-14820/3. Javaslat, 1957. július 8., 45.; Jelentés, 1964. június 23., 45. és 72.

⁵¹ Uo. Határozat, 1964. június 22., 8.; Javaslat, 1970. április 24., 5–7.

⁵² Uo. Javaslat, 1970. április 24., 7.

⁵³ Uo. Bodrogi fedőnevű ügynök jelentése Seres József őrnagy megjegyzésével. 78.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok történeti Levéltára (ÁBTL)

2.5.6.	Kitiltással, kitelepítéssel kapcsolatos iratok
	123/27. 04815. Csorba János kitelepítési iratai
3.1.5.	Operatív dossziék
	O-9354 Dr. Csorba János
	O-14820/3. Operatív nyilvántartásban szereplő személyek anyaga (Független Kisgazdapárt)
4.1.	Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok
	A-287. Kimutatás a kitelepítettek részére kijelölt községekről és az odatelepített családok számáról

XIX-A-1-j Miniszterelnökség iratai, általános iratok

M-KS 288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt, Központi Szervei

7. cs. Titkárság

Nyomtatásban megjelent források

Fővárosi Közlöny, 1945

február 16.

február 27.

március 2.

március 27.

április 10.

május 26.

Szücs (szerk.), 1997

Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15. Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Szücs László. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Sajtó

Budapest folyóirat, 1970

Budapest 6 vezetője Budapest 25 évéről. (A szerző nincs feltüntetve.) *Budapest folyóirat*, 2. sz.

Csongrád Megyei Hírlap, 1970

Makótól Budapestig. A felszabadult főváros első polgármestere. (A szerző nincs feltüntetve.) *Csongrád Megyei Hírlap*, március 8.

Hiller–Németh, 1978

Hiller István – Németh Alajos: A nyilas uralom Sopronban. Az „Országgyűlés két házának” ülései. *Soproni Szemle*, 3. sz.

Komor, 1985

Komor Vilma: Látogatás a felszabadult főváros első polgármesterénél. *Magyar Nemzet*, február 13.

Népszabadság, 1970

Kortársak nyilatkoznak. Az újjáépítés kezdeteiről: Dr. Csorba János, Köböl József, Zgyerka János, Papp István. (A szerző nincs feltüntetve.) *Népszabadság*, február 5.

Szabadság, 1945

Művészek Budapest éhező lakosságáért. (A szerző nincs feltüntetve.)
Szabadság, március 26.

Tamasi, 1980a

Tamasi Mihály: Makótól a főváros polgármesteri székéig. *Csongrád Megyei Hírlap*, április 1.

Tamasi, 1980b

Tamasi Mihály: Makótól a főváros polgármesteri székéig. *Csongrád Megyei Hírlap*, április 2.

Hivatkozott irodalom

Bechtler, 1946

Bechtler Péter: A főváros szociális tevékenysége 1945-ben. *Budapest*, 3. sz.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. http://epa.oszk.hu/01200/01268/00010/cserenyi-zsitnyanyi_ildiko.htm (utolsó letöltés: 2012. május 21.)

Csorba, 1984

Csorba János: Bajcsy-Zsilinszky Endre a Felszabadítási Bizottság élén. In *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*. Szerkesztette: Vigh Károly. Budapest, Magvető Kiadó.

Feitl (szerk.), 2008

A főváros élén. Budapest polgármesterei és főpolgármesterei, 1873–1950. Szerkesztette: Feitl István. Budapest, Napvilág Kiadó.

Gyarmati, 1997

Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 8–9. sz.

Papp, 1985

Papp Zoltán: *Makói történet. Egy fejezet Erdei Ferenc életéből*. A Makói Múzeum füzetei. Makó, Makó Város Tanácsa.

Saad, 1985

Saad József: Építészek az újjáépítés szolgálatában. *Medvetánc*, 2–3. sz.

Sipos, 2005

Sipos András: Budapest városfejlesztési programja, 1930–1948. *Múltunk*, 1. sz.

Tóth (szerk.), 1985

Könyves-Kolonics József politikai pályája. Szerkesztette: Tóth Ferenc. A Makói Múzeum füzetei. Makó, Makó Város Tanácsa.

Tóth (szerk.), 1993

In memoriam Eckhardt Tibor. Szerkesztette: Tóth Ferenc. Makó, Keresztény
Értelmiségiek Szövetségének Makói Csoportja.

Vas, 1982

Vas Zoltán: *Akkori önmagunkról. Önéletírás II.* Budapest, Magvető Kiadó.

Vida, 1996

Vida István: Adatok a Független Kisgazdapárt újjászerveződéséhez 1956-ban.
Múltunk, 3. sz.

Vida (szerk.), 1998

1956 és a politikai pártok. Válogatott dokumentumok. Szerkesztette: Vida
István. Budapest, MTA Jelenkor-kutató Bizottság.